

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

L/2

БЕОГРАД

2019

Наш Језик

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОСКО

Година I Свеска 1

БЕОГРАД

1932

НАШ ЈЕЗИК

L CB. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Ђорђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Ову свеску *Нашег језика* приредиле су
др Марина Николић и др Марина Спасојевић.

Рецензенти
др Марина Николић, др Владан Јовановић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjezikisjsanu@gmail.com.

Штампа Планета принт, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н.С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Београд, Планета принт).

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

Проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС

*Радове на сѣраницама овог броја
часописа Наш језик колеге,
пријатељи и некадашњи студенти
посвећују проф. др Срећу Танасићу,
дописном члану АНУРС,
поводом седамдесет година живота
са искреним жељама за другим животом
и непрекидним стваралаштвом*

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 2 (2019)

САДРЖАЈ

Повод

Седамдесет година живота др Срете Танасића – пола века љубави према српскоме језику (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) . . .	1–7
Библиографија радова др Срете Танасића (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	9–30

Срето Танасић у српској лингвистици

Стандардизација српског језика и језичка култура у проучавањима Срете Танасића (МАРИНА М. НИКОЛИЋ)	31–37
Срето Танасић против језичких манипулација (БИЉАНА С. САМАРЦИЋ)	39–47
Значај Танасићевих истраживања за лексикографски третман трпног глаголског придева у Речнику САНУ (ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ)	49–57

Акцентологија и фонологија

Силазни акценти на непочетним слоговима ријечи у српском књижевном језику (МИЛОРАД П. ДЕШИЋ)	59–64
О прозодијским аспектима риме у српској поезији (ДРАГА С. ЗЕЦ)	65–75
Белићеви погледи на акценте и културу говора у часопису <i>Наши језик</i> из данашње перспективе (АЛЕКСАНДРА Р. ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ, МАРИНА С. ЈАЊИЋ)	77–85
О неким спорним рефлексима <i>jaīia</i> (САЊА М. КУЉАНИН). . . .	87–93

Морфологија и творба речи

О архаизмима у српском језику, посебно граматичким (ПРЕДРАГ Ј. ПИПЕР)	95–107

Прелазни карактер префиксоида у савременом српском језику (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	109–116
Морфолошка средства којима се појачава или ослабљује значење мотивне речи у творби (нацрт за једну могућу морфологију градуабилности) (МИРЈАНА К. ИЛИЋ)	117–122
Статус лексеме <i>сам</i> у савременом српском језику (АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ)	123–129
Узвици у служби других врста речи у српском језику (ИВАНА В. ЛАЗИЋ-КОЊИК)	131–139
Експресивна вредност збирних именица које означавају етничке, националне, верске групе (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ)	141–150
О могућим семантичким дистинкцијама глаголских именица у српском језику <i>признање</i> : <i>признавање</i> , <i>придружење</i> : <i>придруживање</i> и сл. у контексту актуелне политике (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ)	151–159
Видско парњаштво и акционалност (префикс <i>за-</i>) (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	161–168

Синтакса и семантика

О двјема спорним конструкцијама у српском језику (<i>за</i> + инфини- тив и <i>за</i> + акузатив у значењу одређивања правца кретања) (БРАНИСЛАВ М. ОСТОЈИЋ)	169–176
Значење и контекст: неки проблеми око значења и употребе гла- голских личних облика (РАДОЈЕ Д. СИМИЋ, ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ)	177–187
О реченицама са спојем <i>а</i> и у везничкој позицији (МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ)	189–196
Синтаксичке конструкције ‘ <i>глагол + ми се</i> ’ у српском језику (ДИМКА В. САВОВА)	197–204
О једној посебној контрафактивној конструкцији у српском језику (ЉУДМИЛА В. ПОПОВИЋ)	205–220
Синтакса и семантика предикатског израза <i>ујознаћи</i> (<i>се</i>) (ВЛАДИСЛАВА Ж. РУЖИЋ)	221–236
О предлогу <i>йоврх</i> (ДУШКА Б. КЛИКОВАЦ)	237–258
Синтакса и семантика предлога <i>йри</i> (ИВАНА Н. АНТОНИЋ) ..	259–268
О српском глаголу <i>радићи</i> (НАДА Л. АРСЕНИЈЕВИЋ)	269–280
Значењски ресурси функционалних глагола: на примеру предик- ата ‘ <i>сукобити се</i> ’ (МИЛИВОЈ Б. АЛАНОВИЋ)	281–288
Утицај полипрефиксације глагола на њихово синтаксичко окружење (МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ)	289–295
О (лексичко-граматичким) значењима глаголских речи (ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ)	297–306

Негација као језичка категорија – општи осврт (ЈЕЛЕНА Л. ПЕТКОВИЋ)	307–314
Један тип безличних реченица у српском и руском (у контексту језичке слике света) (БИЉАНА Ж. МАРИЋ)	315–322
Асиндетске структуре с концесивним значењем у савременом српском језику (МИЈАНА Ч. КУБУРИЋ МАЦУРА)	323–334
О употреби израза <i>један/једно с другим</i> и <i>једна с другом</i> у српском језику (ИВАНА З. МИТИЋ)	335–342
Линеаризација протосоцијативних и псеудосоцијативних кон- струкција у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ)	343–351
Императив као маркер неочекиваности (ДРАГАНА М. КЕРКЕЗ) ..	353–359
Статус финалних реченица у <i>Зборницима закона и уредбених</i> <i>указа</i> из пете деценије 19. века (ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ)	361–368

Лексикологија, лексикографија и терминологија

Рјечници као средство успостављања ауторитета (ДАНКО М. ШИПКА)	369–386
Слов'янська термінографія кінця ХХ – початку ХХІ століть у діалози традиційної та електронної бібліографії (ВІКТОРИЈА Л. ІВАЩЕНКО)	387–397
Нова лексика у области туризма у савременом српском језику (ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ)	399–408
Саобраћајна терминологија у савременом српском језику (ГОРДАНА Д. ДИМКОВИЋ ТЕЛЕБАКОВИЋ)	409–418
Винаверове крушке <i>крусијуменка</i> и <i>бергамка</i> и ријеч-двјије по- водом њих (НЕЂО Г. ЈОШИЋ)	419–427
Назви за печурке у српским народним говорима (МАРИНА С. ЈУРИШИЋ, ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ)	429–439
Турцизми у 20. тому Речника САНУ (МАРИЈА С. ЂИНЋИЋ) ..	441–448
Прилог опису семантике придева <i>йразан</i> (НАТАША М. МИЛАНОВ)	449–456
Једно запажање о прилогу <i>вуковски</i> у српском језику (ИРЕНА Р. ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ)	457–463

Стилистика

Превођење као креативни и лингвистички изазов у савременом српском језику (НЕНАД Б. ВУКОВИЋ)	465–471
О стилистичким особинама Андрићева наратива у роману <i>На</i> <i>Дрини ћуџија</i> (ГАЛИНА Г. ТЈАПКО)	473–485
Заграде у Андрићевим романима (БРАНКО Ђ. ТОШОВИЋ)	487–494

Суфикси <i>-ица</i> и <i>-ка</i> у језику Петра Кочића (ДРАГО В. ТЕШАНОВИЋ, ДРАГАНА Д. ЛАЗИЋ)	495–506
Индивидуална лексика у дјелу Исидоре Секулић (творбено- -семантичке одлике именица) (ВЕСЕЛИНА В. ЂУРКИН)	507–520
„Унутрашњост“ поетонима <i>Тигар</i> Бранка Топића (МИРЈАНА Н. СТОЈИСАВЉЕВИЋ)	521–527
(Не)референцијалност антецедента релативних клауза у песми „Он“ Сунчице Денић (ТАЊА З. РУСИМОВИЋ)	529–540

Прагматика

О пружању утехе саговорнику у говору свакодневне комуникације (БОЈАНА С. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	541–550
Реторичка структурална теорија и реализација елементарних јединица дискурса на примеру онлајн коментара у српском и руском језику (РАДОСЛАВА М. ТРНАВАЦ)	551–570

Дијалектологија

О једној старој падежној конструкцији у говору источnobосан- ских Ера – генитив издвајања из скупине (СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ)	571–576
Третман полисемије и хомонимије у дијалекатским речницима (МАРТА Ж. БЈЕЛЕТИЋ)	577–585
Језичке крхотине и дијалекатски речник (НЕДЕЉКО Р. БОГДАНОВИЋ)	587–593
Говори Црне Горе у основици српског књижевног језика (МИОДРАГ В. ЈОВАНОВИЋ)	595–603
Западнобоснијска диалектна лексика в общесербском контек- сте (на примере говора Манячи) (ЕКАТЕРИНА И. ЯКУШКИНА)	605–613
Неке позајмљенице у коларској терминологији говора Карашева (МИХАЈ Н. РАДАН, МИЉАНА-РАДМИЛА М. УСКАТУ)	615–626
О акценту као прилогу очувању дијалекта (ЈОРДАНА С. МАРКОВИЋ)	627–636
Репартиција рефлекса вокалног <i>л</i> у говорима Лужнице и Пирота (ЉУБИСАВ Н. ЋИРИЋ)	637–644
Рефлекси финалног <i>л</i> у лексеми <i>заова</i> у говорима призренско- -тимочке дијалекатске зоне (АНА Р. САВИЋ-ГРУЈИЋ)	645–653
Вокалске редукције у говору Бастаса (ДРАГОМИР В. КОЗОМАРА)	655–662
О приступима у досадашњим истраживањима синтаксе падежа у херцеговачко-крајишким говорима (ЗОРАН М. СИМИЋ)	663–677

Циљне (намерне, финалне) реченице у сиринићком говору (РАДИВОЈЕ М. МЛАДЕНОВИЋ, БОЈАНА М. ВЕЉОВИЋ)	679–685
Вербализација концепта <i>здравље</i> у тимочко-лужничким говорима (ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	687–694

Ономастика

Marginalia onomastyczne (ZUZANNA V. TOPOLINSKA)	695–698
О релационим микротопонимима у Рађевини (МИРЈАНА С. ПЕТРОВИЋ-САВИЋ)	699–705
Прилог реконструкцији ојконима <i>Вогоића</i> (ЈЕЛЕНА В. ЈАЊИЋ)	707–714

Социолингвистика

Linguistic Ideology and the Art of Re-Edition on the Second Edition of Ioann Rajić's <i>History of Various Slavic Peoples</i> (1823) (МОТОКИ У. НОМАЧИ)	715–725
Знање студената о ауторству наших правописа (ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ)	727–735
Стандардни и матерњи језик из другачије перспективе (НАТАША Б. КИШ)	737–744
О уништеном писаном наслеђу на Косову и Метохији (на при- меру сачуваног дела једне породичне архиве) (МИТРА М. РЕЉИЋ)	745–752

Лингвокултурологија

Сложенице са именицом <i>вода</i> у српским народним говорима и српској култури (СОФИЈА Р. МИЛОРАДОВИЋ, ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ)	753–763
„Богатство“ – конвенционални суд у систему вредности у срп- ском језику и култури (НАТАША С. ВУЛОВИЋ)	765–772
Стереотип о Ери (ДАНИЈЕЛА С. СТАНИЋ)	773–781

Граматографија

Српско-рускословенски међуодноси у српским граматикама рускословенског језика прве половине 19. века (НАЈДА И. ИВАНОВА)	783–790
<i>Србска Грамаџика за гимназијалну младежъ Княжесѣтва Србіе</i> Владимира Вујића (1856) (МИЛОШ Ћ. ОКУКА)	791–802

Библиографија

Преглед библиографија објављених у часопису <i>Наш језик</i> (АНА В. ГОЛУБОВИЋ)	803–811

УДК 811.163.41'367.3
811.161.1'367.3

Оригинални ануни рад
Примљено 20. новембра 2019. г.
Прихваћено 16. децембра 2019. г.

БИЉАНА Ж. МАРИЋ*
(Универзитет у Београду,
Филолошки факултет,
Катедра за славистику)**

ЈЕДАН ТИП БЕЗЛИЧНИХ РЕЧЕНИЦА У СРПСКОМ И РУСКОМ (У КОНТЕКСТУ ЈЕЗИЧКЕ СЛИКЕ СВЕТА)

У раду дајемо контрастивну анализу једног типа рефлексивних безличних реченица у српском и руском језику са синтаксичког и семантичког аспекта. Испитујемо да ли се заиста ради о истом типу конструкција у двама језицима и, узимајући у обзир чињеницу да се руска конструкција сматра лингвоспецифичном, тј. значајном у контексту руске језичке слике света, покушавамо да сагледамо и српску конструкцију из тог аспекта.

Кључне речи: безличне реченице, српски, руски, језичка слика света.

0. У овом раду покушаћемо да дамо контрастивну анализу једног типа безличних реченица у српском и руском језику. На то нас је подстакло следеће: а) чињеница да се ради, на први поглед, о истом синтаксичком типу рефлексивних безличних реченица у оба језика, и б) посебан статус датих реченица у руској језичкој слици света (према Вежбицка 1996, Апресјан 2005). Стога, у раду би требало да дамо одговор на питања: да ли је у питању исти синтаксички тип и, ако јесте, да ли се исто значење налази иза датог модела у оба језика; имају ли српске реченице о којима је реч какав посебан статус у српској језичкој слици света.

* biljana.maric@fil.bg.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Опис и стандардизација савременог српског језика* (бр. 178021), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Появилась и барашкинская заветная тетрадка – тут были и песенки из кинофильмов, и разные чувствительные романсы. Впрочем, Кате *не пелось* сегодня (Э. Казакевич).

Мне не *спится*, нет огня;
Всюду мрак и сон докучный (А. Пушкин).

Ох, не *пьется*, не *поется* и не *спится*,
все на свете просто валится из рук,
даже дома вечерами не *сидится*,
серым кажется и тусклым все вокруг (Р. Чучилина).

Наведени примери нас упућују на закључак да се у посматраним језицима ради о сличној, ако не и истој конструкцији којом се изражава најчешће (у нашим примерима су одричне реченице у питању) негативан говорников однос према обављању какве радње. Међутим, чињеница да се у оба језика (а нарочито у српском) глаголска компонента изражава не само непрелазним већ и прелазним глаголом (што има своје последице и по синтаксички модел), као и могућност употребе датог модела без негације (где долази до продубљивања разлика између ових модела), приморава нас да мало пажљивије размотримо ове реченице у два језика.

1. Овом типу реченица у српском језику посебну пажњу поклонили су М. Ивић и С. Танасић у својим чланцима и студијама. Анализирајући типове српских реченица када је однос између субјекта и предиката у питању, М. Ивић (1961–1962) уочава четири могућа типа: два лична и два безлична. Код првог долази до подударања између формалног и семантичког субјекта (*Ја њевам*), код другог (*Службеник се награђује*, *Рукави се цепају*) нема подударања, семантички субјекат није изражен; трећи тип (*Говорка се*) нема ни семантички ни формални субјекат, а четврти (*Једу ми се њрешиње*, *Сјава ми се*) има обавезно изражени семантички субјекат у дативу, док формални, граматички може бити изражен, али и не мора. Испоставља се да три типа (сви осим првог) имају у предикату глагол обележен морфемом *се*, која, закључује М. Ивић, маркира специфичан однос између субјекта и предиката (тј. чињеницу да се граматички и семантички субјекат не поклапају). Четврти тип реченица – предмет нашег интересовања – према М. Ивић, има модално значење (в. о овоме у још једном раду М. Ивић 1953).

У својим чланцима (објављеним у књизи *Из синтаксе српске реченице*, 2012) С. Танасић успоставља јасну дистинкцију између безличних и пасивних модела на формалном плану. Оно што је за наш рад битно јесте установљавање сличности и разлика на синтаксичком и се-

мантичком плану када су рефлексивне конструкције у питању. Танасић, с једне стране, даје конструкције типа *Изазивају се сећања на јела и вина из разних крајева Француске* (двочлана пасивна реченица), а са друге *Понајвише се говори о кухињи* (једночлана обезличена реченица). Оно што ова два типа реченица зближава јесте деагентивизација, субјекат се у њима не изражава на уобичајени начин. Са друге стране, ако је из комуникативних разлога потребно указати на агенс, у оба типа реченица се то на исти начин чини – индиректно, употребом одговарајућег адвербијала или индиректног објекта. Два типа реченица могу се уклапати у шире синтаксичке јединице (вишеструко сложене реченице), па чак и уз преклапање морфеме *се*, тј. њену употребу истовремено у обема улогама: маркера пасивизације и маркера обезличења. Овај тип реченица за који се у нашој србистичкој литератури среће термин *обезличене*, Танасић у својим радовима назива безличним реченицама са уопштеним агенсом (в. Танасић 2012).

У свом раду посвећеном безличним реченицама са конструкцијом *до* + генитив *С*. Танасић помиње и тип безличних реченица који је предмет нашег интересовања. У жељи да уочи семантичку разлику између ових двају типова, Танасић наводи, позивајући се и на М. Ивић и М. Стевановића, значење које реченице типа *Сјава ми се* имају у српском језику: „исказују одређена психолошка или физиолошка стања која се приписују лицу означеном дативском допуном предиката“ (Танасић 2012: 11).

2. Синтаксички модел у српском језику. У српском језику, испоставља се, дато значење (психолошка или физиолошка стања која се приписују лицу означеном дативском допуном предиката) изражава се двама различитим синтаксичким моделима: једним, безличним код непрелазних глагола (*Сјава ми се*, *Не иде му се у гостије*), а другим, пасивним код прелазних глагола (*Једу ми се ђурење*, *Пије му се сок*), у оба случаја несвршеног вида. Оно што зближава ова два у семантичком погледу слична модела јесте, формално гледано, с једне стране, присуство морфеме *се* (и уз прелазне, и уз непрелазне глаголе, па чак понекад и уз повратне, рекло би се, ипак, у говорном стилу: *Смеје ми се*, *Чеше ми се*¹) и обавезни дативски аргумент који изражава субјекат датог стања.² Изгледа да употреба двају синтаксичких модела (пасивног

¹ Можда пре као нека врста реакције на питање саговорниково: *Зашићо се смејеш?* – *Зашићо шићо ми се смеје. Немој да се чешеш, разгребаћеш младеж.* – *Али чеше ми се, ђа се и чешем...*

² Одвојени су по семантици модели с морфемом *се* које наводи С. Танасић и назива безличним реченицама са уопштеним агенсом (*На излети се иде одмах након њрвог часа*), и пасивни модели (*Сок се ђије хладан*).

и безличног) код ових реченица у српском језику указује на чињеницу да су ови модели могући начини изражавања деагентивизације, тј. изражавања првог актанта одређене ситуације (у датом случају носиоца стања) споредним синтаксичким средством, не-номинативом, овде дативом. Могућност употребе модела са малтене било којим глаголом (па чак и повратним) сведочи о његовој високој продуктивности (уз ограничење на глаголе несвршеног вида).

Кад је значење датог модела у питању, чини нам се да је М. Ивић била ближа правој слици. Примери *Не ђева ми се, нећу да ђевам; Не ђева ми се, али ђевам; Пева ми се, али морам да ћућим; Певај ако ћи се ђева* сведоче о следећем значењу: однос говорников према одређеној радњи (позитиван или негативан), дакле, значење је модално; о самој глаголској радњи, да ли је извршена или није, на основу саме конструкције са *се* не можемо извести закључке, већ на основу ширег контекста.

3. Синтаксички модел у руском. У руском се у сличним на први поглед конструкцијама употребљавају углавном непрелазни глаголи (*Как тебе спалось?*);³ а у случају употребе прелазног глагола (*Мне не поется; Ему легко писалось*) блокирана је позиција формалног субјекта (**мне эта песня не поется; *ему писалась курсовая*).⁴ Ово је уједно и најзначајнија разлика између двају поређених језика: у српском формални субјекат није блокиран, овде се прибегава пасивном моделу *Није му се ђисао семинарски рад*. Осим израженог или подразумеваног обавезног дативног актанта, могућа је употреба и адвербијалних допуна: *Х-у плохо (хорошо) работалось, легко дышалось, сегодня не поется, не стоялось на месте, рассуждается вольнее и яснее...*

Неки аутори (Вежбицка 1996; Књазев 2007; Фичи 2010) у руском и другим словенским језицима (в. и конфронтативно руско-пољско-српско истраживање Бабић 2007) указују на постојање двају различитих модела безличног модалног пасива (Књазев користи термин модално-деагентивне рефлексивне конструкције, Књазев 2007: 298): а) модел без адвербијалног квалификатора који има значење расположења/нерасположења за обављање какве радње (*Мне (не) спалось*) и б) модел са прилогом који указује на лакоћу или потешкоћу у обављању радње (*Мне хорошо/плохо спится у телевизора*).

³ Аутори *Корпусне граматице руског језика* упућују на могућност појављивања у датом конструкцији повратних глагола – у говорном стилу (Летучи 2011, <http://rusgram.ru>).

⁴ Исти ови глаголи могу бити употребљени у пасивним реченицама: *Работа писалась несколько лет*. Субјекат се у њима може изразити на друге начине, често инструменталом без предлога, али дативом не може.

С обзиром на чињеницу да се у оваквим реченицама употребљавају глаголи са семантиком занимања, делатности, ређе радње (в. Апресјан 2003), онда уз њих не могу ићи они прилози који карактеришу радњу (*ему *быстро читалось*), већ они који оцењују однос према радњи као позитиван или негативан (*отлично работалось, плохо писалось*). Датим квалификативним прилозима не оцењује се, дакле, радња као добра или лоша, већ се њима додатно потцртава значење лакоће или тежине с којом се радња обавља/ла. Руски деагентивно повратни глаголи имају (на то упућују и бројна истраживања: в. на пример, Геритсен 1990; Фичи 2010; Вежбицка 1996; Булигина–Шмелов 1997 и др.) специфичну семантику која је неке од поменутих аутора навела на мисао о њиховом посебном месту у руској језичкој слици света. Апресјан на следећи начин тумачи ту семантику: *X-у Р-ся* = ‘X делает Р [пресуппозиция]; X находится в таком внутреннем состоянии, когда Р не требует от него больших усилий [ассерция]; по мнению говорящего, это состояние возникло не потому, что X этого хотел, а в результате действия какой-то неопределенной и не зависящей от X-а силы’ [модальная рамка]. Позивајући се на ову семантичку специфичност (која се представља као «неподконтрольность ситуации субъекту и неопределенность той силы, которая является причиной наблюдаемого положения вещей») Апресјан и присталице московске семантичке школе издвајају и овај језички феномен као етноспецифичан⁵ (Апресјан 2005).

4. У завршном делу рада покушаћемо да изведемо закључке у вези са значењем датог модела у два језика.

Из примера на које смо наишли у свом корпусу, као и из оних које наводе други аутори у својим истраживањима можемо утврдити да се значења двају модела, српског и руског, поклапају само када су негирани глаголи у питању. У случају потврдног модела, који је и у савременом руском језику постао далеко ређи него раније,⁶ а нарочито у

⁵ Иако се ради о синтаксичко-семантичком моделу који у савременом језику све више из области синтаксе прелази на територију лексике и фразеологије или тзв. мале синтаксе, тј. сужава се круг лексике која се може употребити у датом синтаксичком моделу, па би се могло помислити да то умањује значај датог феномена у контексту језичке слике света, Б. Норман (2013: 99–100), рецимо, управо скреће пажњу на удео конструкција мале синтаксе у начину класификације света својственом одређеној култури (поводом дате конструкције он, рецимо, наводи да је свега десетак таквих глагола који се у њој срећу у савременом руском језику).

⁶ До овог закључка долазимо на основу примера из корпуса, као и на основу разговора са информантима. Занимљиво је да се овог типа конструкције појављују неретко у песничком језику, рецимо, код М. Цветајеве («Чтобы помнил не часочек, не годок...», «Попытка ревности»), где задобијају улогу магијских формула (*Чтоб дружочку не пилося без меня...*) – радња се, независно од вршиоца, обавља или не обавља,

случају модела са прилошким квалификативом – поклапања нема. Сам потврдни модел (*мне писалось, читается...*), па и кад је употребљен без прилошке компоненте која указује на лакоћу одн. тешкоћу у обављању радње, носи и значење обављања наведене радње. Н. Геритсен наводи пример: *Живите, пока живется, пейте, пока пьется, гуляйте, пока гуляется* као типичан за потврдни модел (Геритсен 1990). На први поглед би се могло учинити да и овде постоји паралела између руског и српског модела, међутим, то није случај. Српска реченица: *Живиће док вам се живи, њијће док вам се њије...* има значење: *док желиће да обављаће неку радњу, обављаће је*. Руски модел има другачије значење: *живиће све док живоїи њраје, њијће док можеће и имаће шїиа да њијеће, њроводиће се док можеће їио да чиниће и док вам їио иде, їїј. док їраје могућностї да се даће радње обављају*. Српски глаголи немају ту компоненту значења која није под контролом вршиоца радње, употребом овог модела говорник изражава одређено модално значење: позитиван или негативан однос према радњи (*њије ми се, не њије ми се, ради ми се, не ради ми се*).⁷

Наше истраживање је показало да су, иако формално сличне, у питању различите конструкције које се могу подударити само у једном свом делу. У српском су у питању два формално различита модела (пасивни у конструкцијама с прелазним глаголом и безлични у конструкцијама с непрелазним глаголом) који имају значење: вршилац радње изражава свој однос према одређеној радњи, позитиван или негативан. Модел је веома продуктиван у говорном стилу. У руском се ради искључиво о безличним конструкцијама које су ограничене на говорни и уметнички стил и, судећи према подацима које смо добили од информаната, ретке су и специфичне у датом значењу (везане за одређене ситуације), тако да се не може говорити о продуктивном синтаксичком моделу. Иако непродуктивне у савременом језику, дате конструкције мале синтаксе изазвале су својим специфичним значењем велико интересовање лингвиста. Семантичка компонента „радња се сама од себе обавља“ управо и представља оно значење које се „отима“ приликом проналажења преводног еквивалента датим конструкцијама

њен извор је у неку руку мистичног порекла. У савременој етикецији срећу се следеће полушаљиве формуле за празничном трпезом приликом наздрављања: *Чтобы елось и пилося, чтоб хотелось и моглось, чтоб всегда и чтоб везде было с кем и было где!*

⁷ Испоставља се да је у српском, чак далеко више него у савременом руском језику, заступљена још једна слична група глагола који се употребљавају према истом моделу, али са значењем: вршиоца радње нешто приморава на обављање дате радње: *кашље ми се, кија ми се, њовраћа му се, шїиуца му се* (овде нема жеље говорникове да се дата радња обавља).

у српском језику (па и другим европским језицима), оно значење које дате конструкције чини етноспецифичним у поређењу са другим језицима, па и српским.

ЛИТЕРАТУРА

- Апресјан 2003: Юрий Д. Апресян, Фундаментальная классификация предикатов и системная лексикография, у: *Грамматические категории: иерархии, связи, взаимодействие*, Санкт Петербург, 7–21.
- Апресјан 2005: Юрий Д. Апресян, О московской семантической школе, *Вопросы языкознания* 1, Москва, 3–30.
- Бабић 2007: Здравко Бабић, *Имјерсоналност̄ у савременом руском, њољском и срјском језику*, магистарски рад, Београд: Филолошки факултет.
- Булигина–Шмелёв 1997: Татьяна В. Булыгина, Алексей Д. Шмелев, *Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики)*, Москва: Языки русской культуры.
- Вежбицка 1996: Анна Вежбицкая, *Язык. Культура. Познание*, Москва: Русские словари, 55–76.
- Геритсен 1990: Nelleke Gerritsen, *Russian reflexive verbs. In search of unity in diversity*, Amsterdam: Rodopi.
- Ивић 1953: Милка Ивић, Енклитички облик личне заменице као знак модалности, *Наш језик* IV/1–2, Београд, 61–64.
- Ивић 1961–1962: Милка Ивић, Један проблем словенске синтагматике осветљен трансформационим методом (граматичка улога морфеме *се* у српскохрватском језику), *Јужнословенски филолог* XXV, Београд, 137–151.
- Књазев 2007: Юрий П. Князев, *Грамматическая семантика. Русский язык в типологической перспективе*, Москва: Языки славянских культур.
- Летучи 2011: Александр Б. Летучий, Безличность, у: *Русская корпусная грамматика*, <https://rusgram.ru>.
- Норман 2013: Борис Ю. Норман, *Когнитивный синтаксис русского языка*, Москва: Флинта, Наука.
- Танасић 2012: Срето Танасић, *Из синџаксе срјске реченице*, Београд: Београдска књига, Институт за српски језик САНУ.
- Фичи 2011: Франческа Фичи, Об одной модальной функции рефлексивных конструкций, у: *Слово и язык. Сборник статей к 80-летию академика Ю. Д. Апресяна*, ред. И. М. Богуславский, Л. Л. Крысин, Л. Л. Иомдин, Москва: Языки славянских культур, с. 645–652.

Биљана Ж. Марич

ОБ ОДНОМ ТИПЕ БЕЗЛИЧНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ
В СЕРБСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ
(В КОНТЕКСТЕ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА)

Резюме

В статье сопоставляются две похожих синтаксических конструкции в сербском и русском языках – безличные предложения с обязательным дательным субъекта и рефлексивной формой глагола (серб. *Не иде ми се на њосао*, рус. *Мне дышится легко*). Обнаруживается, что в сербском языке, в отличие от русского, возможно употребление пассивной модели с формально выраженным подлежащим (*Пије ми се лимунада*), т.е. модели, не блокирующей дательный падеж субъекта.

Анализ показал, что сербские и русские модели конструкций могут совпадать только частично (отрицательные модели, сообщающие об отрицательном отношении к действию). Русские утвердительные модели и модели с наречием, указывающим на легкость или трудность протекания действия, в сербском языке отсутствуют или же не соотносятся с сербскими по своей семантике. Тот компонент семантики, который как раз отсутствует в сербской конструкции («действие протекает само по себе, независимо от воли субъекта»), считается некоторыми авторами лингвоспецифическим, т.е. занимающим особое место в русской языковой картине мира.

Ключевые слова: безличные предложения, сербский, русский, языковая картина мира.